

Верховний
Суд

Відшкодування шкоди, завданої збройною агресією: актуальна практика

Ольга СТУПАК

Суддя Великої Палати Верховного Суду, докторка філософії

Процесуальні аспекти справ про відшкодування шкоди завданою війною

Підсудність справ за позовами про відшкодування шкоди (господарський процес)

Позови про відшкодування шкоди, заподіяної рухомому майну

➤ Альтернативна підсудність:

- можуть пред'являтися за місцем заподіяння шкоди -

➤ ч.8 ст.29 ГПК

Позови про відшкодування шкоди, заподіяної нерухомому майну

➤ Виключна підсудність:

- розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна або основної його частини.

- якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найбільшою.

➤ ч. 3 ст. 30 ГПК

Положення ч.6 ст. 28 ГПК: «Позови до відповідача, який не має в Україні місцезнаходження чи місця проживання, можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна» - не застосовуються.

Судовий збір у справах про відшкодування шкоди до країни-агресора НЕ СПЛАЧУЄТЬСЯ!

Відповідно до п.22 ч.1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі - **у справах за позовами до держави-агресора російської федерації про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди** у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

Постанова КГС ВС від 11 листопада 2025 року у справі № 911/591/25 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131807246>.

Законодавча норма про звільнення позивача від сплати судового збору стосується лише позивачів у справах за позовами, пред'явленими безпосередньо державі-агресору. Зазначена норма має пряме застосування, її дія не поширюється на справи, у яких відповідачами є господарюючі суб'єкти, навіть якщо вони пов'язані з державою-агресором, замінюють чи доповнюють її.

Обставини, що підлягають встановленню

Справи про відшкодування майнової шкоди

- Чим підтверджується належне право власності пошкодженого майна?
- Чи є єдиний власник/співвласники пошкодженого майна?
- Чим підтверджується факт пошкодження майна?
- Чим підтверджується причинно-наслідковий зв'язок завданої шкоди?
- Чим підтверджується розмір завданої шкоди?

Проблеми, які виникають під час захисту права у судовому порядку

надання належних та допустимих доказів щодо знищення чи пошкодження майна, що знаходиться на тимчасово окупованій території

неможливість проведення Комісією огляду відповідного об'єкта нерухомості, а також здійснення фотофіксації характеру та обсягу руйнувань такого об'єкта

втрата правовстановлюючих документів

Щодо збитків у вигляді фактичної втрати належного товариству нерухомого майна

Рішення Господарського суду Донецької області від 05.05.2026 у справі №905/1549/24 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/137024397>)

Предмет: відшкодування майнової шкоди – 973 579 доларів США. **Рішення:** позов задоволено повністю.

Встановлені факти: Діяльність зупинено 15.09.2014 (Наказ №346-к).

Право власності підтверджено: держреєстри, свідоцтво про право власності, договір купівлі-продажу, балансова довідка (станом на 07.04.2014) з переліком майна, техпаспорти

Ключові правові висновки суду: збройна агресія рф проти України – загальновідомий факт (ч. 3 ст. 75 ГПК України).
Порушення права власності = фактичне позбавлення правомочностей володіння/користування/розпорядження, а не формальна втрата титулу в реєстрі.

Не потрібно доводити фізичне знищення кожного об'єкта – достатньо факту тривалого, повного та недобровільного позбавлення контролю. Вартість втраченого майна = розмір завданої шкоди.

До збитків включено не вартість земельних ділянок, а економічну вартість майнових прав користування землею, пов'язаних з експлуатацією нерухомості (без визнання права власності на землю). Таке включення відображає втрату економічної цінності майнового права користування землею, необхідного для нормального володіння, обслуговування та експлуатації належного позивачу нерухомого майна.

Рішення Господарського суду Донецької області від 27.06.2023 у справі №905/7/23

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/111885994>)

Предмет: відшкодування майнової шкоди — знищення нерухомості, транспортного засобу, будматеріалів. **Рішення:** позов задоволено.

Докази права власності: нежитлове приміщення — договір купівлі-продажу, договір про виділ спільного майна, витяги з реєстрів речових прав/правочинів, техпаспорт. Транспортний засіб (мотоцикл) — лист ГСЦ МВС, витяг з реєстру МВС. Будматеріали — видаткові накладні, податкові накладні, платіжні доручення, акти.

Розмір завданої шкоди: Оціночно-будівельна експертиза — ринкова вартість будівлі. Транспортно-товарознавче дослідження — ринкова вартість мотоцикла. Судова товарознавча експертиза — вартість знищених будматеріалів.

Ключові правові висновки суду: Задовольняючи позов, суд зазначив, що внаслідок збройної агресії російської федерації проти України та окупації російською федерацією Маріупольського району Донецької області позивач фактично втратив можливість володіти, користуватись та розпоряджатись своїм майном, а саме: нерухомим майном, яке знаходиться за адресою Донецька область, місто Маріуполь, проспект Металургів, будинок 47, нежитлове приміщення, товарними залишками матеріалів, які зберігалися у місті Волноваха, мотоциклом.

Справа №905/839/22 (частина І)

Рішення Господарського суду Донецької області від 21.06.2023

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112065520>)

Предмет: майнова шкода — втрата офісної будівлі в м. Донецьку + додаткові витрати на оренду офісу в м. Києві.

Особливість справи: позиції судів першої та апеляційної інстанцій розійшлися щодо втрати нерухомості

Право володіння належним позивачу нерухомим майном збережено та не є втраченим. Користування таким майном мають місце певні обмеження в доступі, однак носять тимчасовий характер. Тому нерухоме майно не є назавжди втраченими. Позивач не може вважатися таким, що втратив своє право власності, є законним власником. Мають місце перешкоди у володінні, що є порушенням ст.1 Першого протоколу до Конвенції, про те таке не засвідчує повну, невідворотну втрату. **Не має підстав для стягнення майнової шкоди у вигляді вартості офісних приміщень.**

Справа №905/839/22 (частина II)

Постанова Східного апеляційного господарського суду від 07.11.2023 у справі №905/839/22

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114991764>)

Скасовано рішення I інстанції в частині відмови у стягненні майнової шкоди, задоволено у цій частині, мотивувавши постанову тим, що з 2014 року через незаконну збройну агресію рф ПАТ «Донбасенерго» втратило належну йому офісну будівлю (м. Донецьк), і в даний час майном фактично володіє і користується «ГУП ДНР «Энергия Донбасса». Очевидним є факт, що ПАТ «Донбасенерго» **не може здійснювати жодну з правомочностей, які складають зміст права власності**. Наявність у ПАТ «Донбасенерго» правовстановлюючих документів на експропрійоване офісне приміщення і визнання державою Україна за позивачем титулу власника не означає, що право власності не втрачене.

Власність це не правовстановлюючий документ, а цілком конкретні права володіння, користування та розпорядження своїм майном, які безсумнівно втрачені товариством.

Справа №910/697/24 (частина I)

Рішення Господарського суду міста Києва від 05.06.2024 відмовлено у задоволенні позову
(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119555334>)

Предмет: збитки внаслідок вилучення двох автомобілів (один — на блокпосту при перетині лінії розмежування, інший — залишений на виробничій базі в окупованому Мелітополі).

Особливість справи: позиції судів першої та апеляційної інстанцій розійшлися щодо доказування втрати авто

Перебування території в переліку ТОТ не доводить втрату/знищення майна. Показання свідка і дані GPS підтверджують лише існування та локацію авто, а не його фізичне знищення.

У суду відсутні підстави стверджувати, що внаслідок протиправних дій російської федерації позивачем було втрачено автомобілі, тобто, відсутня така складова збитків як їх фактичне завдання.

При цьому, суд акцентує увагу позивача на те, що позбавлення ТОВ на теперішній час володіння автомобілями та їх фактичне перебування на ТОТ не є втратою, яка є збитками у розумінні ст.22 ЦК України.

Справа №910/697/24 (частина II)

Постановою Північного апеляційного господарського суду від 23.10.2024 рішення суду першої інстанції скасовано; ухвалено нове рішення про задоволення позову.

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123224793>)

Місто Мелітополь у зв'язку з незаконною його окупацією перебуває під фактичним контролем військ агресора, якими вчиняються дії із конфіскації майна як юридичних, так фізичних осіб, які виїхали на підконтрольну територію України, **що є загальновідомим фактом.**

Колегія суддів зробила висновок про задоволення позову у цій справі та стягнення завданої шкоди у заявленому позивачем розмірі у зв'язку із доведеністю наявності всіх складових складу цивільного правопорушення (протиправної поведінки, яка виявилась у незаконному вилученні належного позивачу майна; причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою відповідача, адже шкода виступає об'єктивним наслідком поведінки відповідача; самої шкоди, розмір якої підтверджено висновком експертного дослідження)

Рішення Господарського суду міста Києва від 05.07.2023 у справі № 910/6598/23

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112057231>)

Предмет: вартість втраченого майна (залізничні напіввагони) + упущена вигода (неотримана орендна плата за вагони)

Позов задоволено.

Право власності: договори поставки залізничного транспорту, специфікаціями до договорів, актами приймання-передачі.

На підтвердження використання в господарській діяльності позивач надав: договір оренди рухомого складу (залізничних вантажних напіввагонів); акти передачі в оренду залізничних вантажних напіввагонів; додаткові угоди

Суд дійшов до висновку, що позивачем доведено наявність усіх елементів складу правопорушення, необхідних для застосування такої міри відповідальності, як стягнення збитків, оскільки позивачем доведено об'єктивну та суб'єктивну сторони спричинених відповідачем збитків, причинно-наслідковий зв'язок між діями та понесеними позивачем збитками саме у розмірі 2 386 402 грн. 00 коп., вини відповідача у заподіянні збитків.

Також встановивши, що внаслідок протиправних дій відповідача **позивач позбавлений можливості отримати орендну плату від передачі рухомого майна в оренду** тому суд дійшов висновку, що позовні вимоги позивача в частині стягнення з відповідача упущеної вигоди є обґрунтованими та такими, що підлягають задоволенню.

Щодо збитків у виді упущеної вигоди

Рішення Господарського суду міста Києва від 22.04.2024 у справі № 910/19900/23

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118553598>)

Позивач: Національний науковий центр «ІГА ім. О.Н. Соколовського». **Предмет:** упущена вигода від неможливості використання земельних ділянок — 950 980 доларів США. **Позов задоволено.**

Право користування землею: витяги з Державного реєстру речових прав, інформація з Державного земельного кадастру, План впровадження сівозміни на 2020-2024 рр.

Докази втрати доступу через окупацію: перелік ТОВ (Наказ Мінреінтеграції №309 від 22.12.2022), відповіді Очеретинської селищної військової адміністрації, дані ресурсу «Deepstatemap»

Суд дійшов висновку, що внаслідок протиправних дій РФ, позивач був позбавлений можливості провадити господарську діяльність, що спричинило понесення ним збитків, розмір яких був визначений у відповідності до норм Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, та Методики, затвердженою Наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223.

Військова агресія Відповідача, окупація частини Донецької області перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку з завданням Позивачеві збитків у формі упущеної вигоди.

Справа № 905/858/22 (частина І)

Рішенням Господарського суду Донецької області від 12.02.2024 (позов задоволено частково, відмовлено у стягнення упущеної вигоди) (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117305631>)

Предмет: збитки внаслідок знищення майна на території «Азовсталі» + упущена вигода від невиконаного договору субпідряду.

01.12.2021 — договір субпідряду → 12.09.2022 на територію заводу завезено майно → 18.03.2022–20.05.2022 — бойові дії на території «Азовсталі» (артобстріли, бомбардування) → знищення майна позивача

Суд першої інстанції, приймаючи оскаржуване рішення вказав, що відсутні підстави вважати, що позивач приступив до виконання робіт за договором, оскільки позивач не надав докази, якими, наприклад, могли бути виконавча документація, пояснення технічних спеціалістів, відомості виплати заробітної плати, покази свідків, листування із замовником, тощо. Складений позивачем проміжний акт приймання-передачі виконаних робіт суд не прийняв у якості належного доказу, оскільки він не підписаний з боку замовника.

Справа № 905/858/22 (частина II)

Постанова Східного апеляційного господарського суду від 13.06.2024 (рішення I інстанції скасовано → позов задоволено) (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119866813>)

Неможливість прийняття генпідрядником виконаних позивачем у січні-лютому 2022 року на об'єктах (м. Маріуполь) є об'єктивно обумовленою.

Апеляційний суд взяв до уваги письмові пояснення ПрАТ «МК «Азовсталь», у яких вказано, що внаслідок обставин у ПрАТ «МК «Азовсталь» була відсутня будь-яка об'єктивна можливість вивезення з м.Маріуполя будь-яких документів щодо ведення господарської діяльності.

Ненадання доказів, про які вказав місцевий господарський суд не є підставою вважати, що позивач не приступив до виконання договору. При цьому, наведений судом перелік примірних доказів не є виключним.

Відповідно до умов договору, об'єктом робіт є електрофільтр та газовідвідний тракт, а метою виконання робіт - визначалися готові до експлуатації електрофільтр та газовідвідний тракт. Позивач реалізував взяті на себе зобов'язання в загальному порядку. Так, для виконання договору позивач забезпечив доставлення матеріалів та ресурсів у підтвердження чого надано копії договорів і відповідних актів у підтвердження їх виконання.

Тож, апеляційним судом визнано, що направлення, доставлення та знаходження матеріалів і ресурсів є прямим свідченням щодо початку виконання договору.

Господарського суду Луганської області від 04.10.2023 у справі № 913/206/22

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114222626>)

Предмет: збитки внаслідок пошкодження/знищення/викрадення майна зі складських приміщень + втрата доходу через невиконання контрагентами зобов'язань. **Позов задоволено.**

До 24.02.2022 — господарська діяльність у м. Сєвєродонецьк (орендовані складські приміщення) → 2022 рік — обстріли РФ → пошкодження приміщень і майна; уціліле майно викрадено військовими РФ → 12.08.2022 — відкрито кримінальне провадження за фактом викрадення/знищення

Право власності позивача на майно, підтверджується сукупністю доказів наявних в матеріалах справи, зокрема, Переліками товарів та майна ПП «Бель», які викрадено або знищено на складі в м. Сєвєродонецьк.

Вказані переліки були складені позивачем згідно даних із програмного забезпечення «Альфа+склад» на основі інформації із первинних бухгалтерських документів. Разом з тим, оригінали документів первинного бухгалтерського обліку, в тому числі, щодо втраченого майна в паперовому вигляді, а також архів договорів залишились у м. Маріуполь, в зв'язку з чим наявні підстави вважати такі документи втраченими.

В той же час, на підтвердження здійснення позивачем закупівлі товарів, які були в подальшому знищені або викрадені з вини відповідача, до суду надано копії Договорів купівлі-продажу, поставки про діяльність в якості дистриб'ютора.

Про наявність у позивача товару та його право власності на нього серед іншого свідчать копії наданих митних декларацій та видаткових накладних, а також Акт інвентаризації цінностей станом на 06.06.2022.

Рішення Господарського суду міста Києва від 02.04.2024 у справі 910/4812/23

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118320027>)

Предмет: упущена вигода від зупинення виконання рекламних договорів. **Позов задоволено.**

Сфера діяльності позивача — розміщення реклами. 2017–2021 рр. — укладено 21 договір про надання рекламних послуг, виконання яких припадало на 2022 рік. Через військову агресію рф та воєнний стан: частина договорів зупинена за ініціативою замовників, інша частина — виконується не в повному обсязі. Невідповідність фактичного виконання плановим показникам господарської діяльності на 2022 рік → упущена вигода.

Так, у звіті про незалежну оцінку ринкової вартості упущеної вигоди позивача, заподіяної внаслідок військової агресії російської федерації основними факторами, що вплинули на фінансовий результат роботи підприємства у 2022 році визначено падіння обсягів надання послуг у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, збільшення собівартості розміщення реклами, виплати підприємством заробітних плат працівникам у повному обсязі, незважаючи на скорочення обсягів діяльності.

Відтак судом встановлено, що внаслідок військової агресії російської федерації у позивача спостерігається суттєве падіння показників господарської діяльності (зменшення виручки при зростанні собівартості послуг та стабільних виплатах заробітної плати персоналу), що призвело до отримання збитків.

Щодо стягнення збитків на користь (частково) релокованих підприємств

Рішенням Господарського суду Донецької області від 18.03.2025 у справі № 905/1111/24

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/126120404>)

Предмет: майнова шкода (пошкоджене/знищене майно) + упущена вигода. **Позов задоволено.**

ТОВ було лідером в сегменті виробництва готових керамічних мас на всьому пострадянському просторі і в Східній Європі. Обладнання — світових виробників: HAZEMAG (Німеччина, сухий помел), ICF Industrie Cibek S.p.A. (Італія, мокрий помел), NOSOKAWA (Японія) та Maschinenfabrik Gustav Eirich (Німеччина).

Ключова особливість справи — обґрунтування неможливості релокації: будівництво за принципом вертикального монтажу обладнання: спочатку монтується обладнання й "етажерки" (висота понад 20 м, вага металоконструкцій понад 1000 тон), а будівля зводиться вже навколо нього. Тому демонтаж і релокація технічно неможливі (потрібно повністю розібрати). Завод функціонує лише частково (за сприятливих погодних умов), частину виробництва релоковано в Київську область.

У кримінальному провадженні ТОВ визнано потерпілим; розслідування триває. Інвентаризація — пошкоджено 38 одиниць активів (будівлі, приміщення, обладнання, сировина).

Суд дійшов висновку, що у зв'язку з пошкодженням/знищенням рф рухомого та нерухомого майна ТОВ, Позивач позбавлений можливості здійснювати повноцінну господарську діяльність на базі такого майна (заводу, обладнання, устаткування, сировини тощо), та як наслідок отримувати дохід від здійснення господарської діяльності, який Товариство могло б реально одержати за звичайних обставин, у зв'язку з чим йому завдано збитки у вигляді упущеної вигоди.

Рішенням Господарського суду Одеської області від 25.01.2024 у справі № 916/4000/23

(<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116887135>)

Предмет: майнова шкода (пошкодження/втрата/знищення майна) + упущена вигода + витрати на релокацію . **Позов задоволено.**

Позовні вимоги обґрунтовані завданням майнової шкоди внаслідок збройної агресії РФ, а саме пошкодження, втрати та знищення майна, а також упущеної вигоди (недоотриманого прибутку), а також необхідності релокації місць знаходження офісних, складських приміщень та залишків продукції.

Судом встановлено, що суб'єктом оціночної діяльності складено Звіт про незалежну оцінку ринкової вартості реальних збитків внаслідок пошкодження, втрати та (або) знищення майна, а також упущеної вигоди (недоотриманого прибутку) ТОВ "АГРОТЕХСОЮЗ", заподіяних внаслідок військової агресії російської федерації.

У п. 5.5 Звіту про оцінку оцінювач визначив вартість об'єкту оцінки із використанням поелементного підходу - окремо вартості втрачених товарно-матеріальних запасів та непогашеної дебіторської заборгованості як елементів реальних збитків на основі Методики визначення шкоди та обсягу збитків, та вартості упущеної вигоди, що зумовлена неотриманим прибутком від реалізації втрачених ТМЦ та надлишковими витратами у зв'язку з релокацією підприємства

Верховний
Суд

Дякую за увагу!